

Въ мигъ стаята се обърна на черква. Нона, изправена предъ иконата четвърти молитва, а женитѣ се кръстѣха и правѣха поклони. Колко сѫ щастливи вѣрющи тѣ, които въ време на опасностъ съ молитва, макаръ и най-проста, могатъ да прибѣгнатъ за помощъ при своя небесенъ баща!

— Бѣгатъ, бѣгатъ! — извика нѣкой отъ къщата и ние излѣзохме вънъ да гледаме.

Слава Богу! Топоветъ, страшнитѣ топове, полека лека слизаха къмъ чаршията.

Пакъ се успокоихме за малко време и пакъ се прибрахме въ стаята.

— Шштъ! — каза Кирякъ, като чу, че нѣкой чукна на прозорецъ и бързо излѣзе вънъ.

Слѣдъ него излѣзохме и ние. На среща по височинитѣ бѣ се показала друга турска войска. Отъ страхъ пакъ се върнахме въ стаята. Веселото ни настроение за мигъ изчезна. Пакъ нѣкон поискаха да бѣгаме, пакъ Кирякъ взе да ни утешава, че нѣма опасностъ, че и тѣзи войски бѣгатъ, и пакъ стаята се преобърна на черква. Застанахме на прозорци тѣ да гледаме войските, които бѣха пръснати въ верига. Съ погледи, устремени къмъ тѣхъ, трескаво следѣхме и най-малкото имъ движение.

Но въ тази минута само ние ли гледахме къмъ тѣхъ, само ние ли треперѣхме отъ страхъ да не сѫ войските на Сюлейманъ паша и само ние ли чакахме да видимъ най-малкия знакъ да започнатъ да стрелятъ и да бѣгаме? Не! Не бѣхме само ние. Хиляди български очи отъ скрити мѣста гледаха, хиляди сърдца тревожно тупаха и хиляди хора се готвиха при първия гърмежъ да бѣгатъ вънъ на полето.

Слѣдъ малко войските се събраха на едно място и наредени почнаха полека да слизатъ на долу въ града. Съ застенъ дъхъ ние ги следѣхме. И колкото отъ една страна тѣ представлявяха величествена гледка за очитѣ ни, толкозъ повече тѣ ни всевсаха въ сърдцата ужасъ, гледайки лъсналитѣ се на рамената имъ пушки и цикове, които като нѣкоя исполинска змия бавно се смикахаха на долу по счѣга. Когато войските стигнаха до поменатия кладенецъ, тѣ се спрѣха.

Зашо се спрѣха? Какво имъ бѣше нахерението?

Страшни тревожни минути прекарахме.

— Радвайте се, войските бѣгатъ. Телликанци и на тѣхъ показватъ пътя за Одринъ, — чухме гласа на Киряка.

Бързо и ние излѣзохме при него вънъ да гледаме.

Войските още стоеха на сѫщото място, после се обърнаха на дѣсно и тръгнаха къмъ чаршията.

По-сетне, следъ дохаждането на руситѣ, се научихме, че кавалерията, артилерията и разпъснатитѣ на части по нѣколко души войници, които заминаха къмъ Одринъ, били части отъ разбитата Сюлейманъ пашова армия, която руситѣ войски, подъ команда на генералъ Гурко, разбили при Пловдивъ и имъ пресѣкли пътя за отстъпление къмъ Одринъ. Но нѣкои отъ тѣхъ успѣли, та избѣгали презъ Хасково за Одринъ, а самъ Сюлейманъ паша съ главнитѣ си сили избѣгалъ презъ село Бѣла-черква и Чепеларе за градъ Енидже и оттамъ — за Кавала на Егейското море.

Войските, които сега заминаха за Одринъ, били отъжнати отъ тия войски дошли по Родопитѣ и преди да влѣзатъ въ града, предпазливо настъпвали, отъ страхъ да се не натъкнатъ на руски войски.

Преди турцитѣ казаха, че ако падне Плевенъ, на пътя си за Цариградъ руситѣ ще срѣщнатъ по-укрепенъ градъ — Одринъ. И действително, свидетели очевидци бѣхме, когато презъ лѣтото хиляди българи на сила ги караха да работятъ ангария „табии“ — укрѣпления около Одринъ.

Макаръ и да не разбирахме тогава тѣзи нѣща, но все пакъ се сѫщахме, като гледахме да бѣгатъ толкова войски надолу, че сѫ разбити.

При всъ това, страхът отъ Сюлейманъ паша не ни оставяше на мира. Той бѣше се вживѣъ въ сърдцата ни.

Мръкна се. Слава Богу! И този денъ останахме живи и здрави.

7^и Януарий. Освобождението.

Презъ нощта валѣ сиѣгъ и студенъ пронизителъ вѣтъръ душе. Цѣлата нощ прекарахме неспокойно и почти не спахме. Едно радостно чувство ни бѣ обладало, нервитѣ ни бѣха възбудени и ни се струваше, че вънъ се разиграва нѣкоя драма. Боже, мой! Каква нощъ, ноща пълна съ тайнствености! Сѫщата тайнственостъ ни бѣ обладала, каквато обладава християнското сърдце презъ Рождествената нощъ. Както преди 20 вѣка се роди Спасителъ мира, така и ние сега очаквахме нашиятѣ спасители-руси, които Богъ ги изпращаше да ни освободятъ отъ турското робство. Мислите ни отлитаха далечъ, тамъ къмъ Пловдивъ, отдено руските войски, безъ да обръщатъ внимание на рѣки, планини, сиѣгъ

и студът, бързо идъха къмъ настъ, за да ни кажатъ: „Свободни сте“!

До късно през нощта се чуваха нейде далечъ отчаяни човешки гласове. Нашите приятели, съз Кирика не чело, ходиха къмъ Пловдивското шосе да видятъ какви съз тия гласове. Тъ били на турски бъжанци. Горките, какъ ли съз измръзнали въ тия нощи студове! Когато ние за малко излизахме вънъ на къшката и почиствия студенъ вътъръ ни произнаваше, едно християнско нежно чувство, чувство на състрадание и милост на обладаваше и се питахме, какво е положението на тъзи нещастни жени, деца и старци, оставили домовете си и въ тъзи студове тръгнали да бъгатъ къмъ Одринъ и Цариградъ?

О, много тежки и непоносими съз жертвите на войната!

Съмна се. Една особена тишина се забелязваше изъ града. Бъше така тихо, като че ли жива душа нѣмаше. Нѣмаше да се чува за черкези обирници, нѣмаше вече да бъгатъ турски войски. И турци, и черкези, и разбитите войски, подгонени отъ русите, като силенъ порой се стекоха надолу къмъ Одринъ.

Стана пладне. Чакахме, чакахме русите, но гладно не се стои. Женинъ постлаха въ стаята дълъгъ месалъ, начупиха къщенъ хлъбъ, турни нѣколко сахани съ ястия и настъдахме като на свадба, да обѣдваме. Него денъ за пръвъ пътъ ястието ни бѣше разкошно, празнично. Бѣха сготвили две мисирки.

Тъкмо привършвахме обѣда и женитѣ по обикновено бѣха се разприказвали, една отъ тѣхъ изпуштила хлъба отъ ржката си, изправи се на колѣни, разпери ръже и съ широко разтворени очи извика: „Чакайте! клепалото клепа!“ И както се изправи, така остана да слуша. Като че ли електрически токъ мина у насъ и всички взеха да слушатъ.

Въ това време вънъ на коридора се чу тичане и доде да се научимъ що има, вратата се силно разтвори и се показа сестрата на Димитра.

— Мари, какво сте се затворили тукъ? Мари, русите идатъ, русите идатъ! — каза силно възбудена.

Въ мигъ оставихме и хлъбъ, и вилици и като замаяни излъзохме вънъ на коридора като викахме: „Русите идатъ, русите!“

— Шшш! мълчете, — каза единъ отъ мажетъ, които се бѣха събрали на къшка.

Отидохме при тѣхъ и напрегнахме уши да чуемъ радостната новина. Клепалото продължаваше да клепа. Нѣколко

месеца не бѣхме го чували, та сега ни се виждаше нѣщо странно.

— Защо ли клепатъ? — запита леля хаджийка.

— Не знаемъ, хаджийке, — каза единъ.

— Дали не е за русите?

— Хайде бе, да отидемъ да видимъ, — обади се Юранъ.

— Я си седете тукъ, я. Това е игра на черкезите да накаратъ хората да излъзватъ отъ домовете си, — каза братъ му Димитъръ.

— Каквото ще нека става. Ще отидемъ да видимъ, — извикахъ нѣколко души и тръгнаха презъ дворищата да излизатъ.

Следъ тѣхъ и азъ излъзохъ при „яновчината чешма“, дето заварихъ нѣколко души отъ околинъ кѫщи, излъзли преди настъ. Клепалото още клепаше и така силно, що личеше, че който го чука, съ всичка сила удри чуковетъ.

— Гледайте, гледайте! Единъ черкезинъ насреща, — обади се единъ, като показваше съ ръка.

Обирахме се да гледаме къмъ срещната махала, дето единъ конникъ войникъ, облечъ въ сивъ шинель, съ камъни въ ржката и нареденъ надъ седлото, силно препускаше. Ето го прегазва рѣката, възви къмъ Паскалеви и следъ малко пакъ се повърна къмъ черкватата св. Богородица.

— Брей! това не прилича на черкезинъ. Бе русите, русите идатъ! — силно извика Кирикъ.

Тъзи магически думи ни събудиха отъ дълбокъ сънъ, дадоха ни куражъ, забравихме и страхъ, и турци, и черкези и, като стадо пуснато на свобода, тичешкомъ отидохме при черквата, дето на площада заварихъ нѣколко души, заобиколили единъ човѣкъ, съвсѣмъ другъ, който съ едната си ръка държеше юздата на коня, а съ другата се ржкуваше съ нашитъ.

Това бѣше руски войникъ кавалеристъ.

— Добре дошли, добре дошли! казаха му нашитъ.

Следъ малко, войникътъ поискава да се качи на коня, но нашитъ не го оставяхъ.

— Стой, братушка, оставете братушка, — казаваше войникътъ, турни единиятъ си кракъ на стремето и се мъчеше да възседне коня.

Думата „братушка“ пръвъ пътъ тогава чухме.

— Кѫде, братушка, защо си отивашъ? — питаха нашитъ, като го тегляха за шинела, за ръцетъ и не го оставяхъ на мира.

Въ това време пристигна другъ войникъ и, когато искаха и него да съмъкнатъ отъ седлото, той замахна съ камшика си и даде възможностъ на другаря си да се качи на коня, после препуснаха конетъ къмъ чаршията и се изгубиха отъ погледа ни.

— Отидоха си. Ами, сега!

— Работата да не излъзе като лътощната, когато дохаждаха до гарата Раковски, — забеляза нѣкой.

— Защо ли идатъ, когато ще си ходатъ? — обади се другъ.

— Не разбрахте ли думата мъ? Струва ми се да каза, че сега ще дойдатъ много души.

И когато стоехме като приковани на едно място и се питахме какво ще биде положението ни, ако руситъ дойдатъ въ Хасково и си отидатъ, нѣкой извикаха: „Идатъ, идатъ! Гледайте, руситъ идатъ!“ Всички се обърнахме и приковахме погледи къмъ пътя, който води за чаршията, отдето на югъла на улицата се показваха нѣколко души наши българи, а следъ тъъ . . . о щастлива минута! показа се единъ офицеръ, последванъ отъ отрядъ кавалерия, авангардъ, който първи стъпваше въ Хасково.

Съ думи не мога да изкажа, съ перо не мога да опиша това, което чувствувахме въ тази минута, като видяхме идването на освободителите.

Отрядът стигна до моста, дето стърчеше бесилката, и единъ отъ нашитъ, който вървѣше близо до офицера, съ ръка посочи къмъ нея.

Ето ги вече прегазватъ рѣката и отстоятъ стотина крачки отъ насъ, а ние, съ разтурпени отъ радостъ сърдца и съ очи пълни съ сълзи, стоехме като замаяни, гледахме ги да се приближаватъ и не знаехме какъ по-сърдечно да посрещнемъ многоочакваните наши освободители. Но това вцепенение, този магически сън не трая повече отъ минута. Защото, когато войниците сълѣзоха отъ конетъ си и единъ отъ нашитъ се затича, та пригърна офицера, всички, колкото души бѣхме тамъ, последвахме го и взехме да ги поздравяваме съ „Добре дошли!“ Офицери, войници, за насъ разлика нѣмаше, а наред ги поздравявахме като освободители.

Нѣколко души отъ нашитъ уловиха конетъ да ги развеждатъ, а войниците стройно наредени, задрънкаха шпоритъ на ботушитъ си и влѣзоха въ черквата.

— А-ха, братушка, вижъ турцитъ какво направиха чарквата, казаше единъ на офицера, като му посочваше счупените и съборени нѣща въ нея.

Офицерътъ нищо не каза, а само изгледа чарквата.

Какво ли ще си е казалъ на умъгъ. „Благодарете, за дето не я изгорили“.

Войниците се наредиха на срѣдата на чарквата, а ние, застанали около тѣхъ, съ жадни погледи ги гледахме и се чудихме: „Сънъ ли е това или на яве?“

Попъ Димитър започна да чете благодарствени молитви за благополучното пристигане на руситъ.

Чарквата се напълни съ народъ. Голъмата набожностъ на руситъ не избѣгла отъ погледа ни.

На свършване, пакъ ще повторя. Съ думи не може да се изкаже и съ перо не може да се опишатъ радостта, която чувствувахме въ тази минута. Само този, който е билъ очевидецъ, само той може да знае тази радостъ. Събитието бѣ велико, минутитъ бѣха тържественни! Следъ петъкъвно робство, настъпъ щастливо поколѣние, се ладна тази честъ съ очитъ си да видимъ **Освобождението на България**.

КРАЙ